

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд на

Христина Наскова Василева

„Характеристика на керамичния комплекс от ранната бронзова епоха в южната част на Българското Черноморие ”

за получаване на научна и образователна степен „доктор”

образователно направление 2.2. История и археология

(Стара история - Праистория)

Рецензент: доц. д-р Стефан Цветков Александров

Национален Археологически Институт с Музей – Българска Академия на Науките

Дисертационният труд е посветен на най-многобройния и най-дискутиран в нашата наука археологически извор – керамичните съдове. Зададената тема предполага както обработка на големи керамични масиви, така и техния сравнителен анализ и интерпретация.

Дисертацията засяга един от широко дискутираните напоследък въпроси, свързани с културното развитие на западнопонтийския ареал през ранната бронзова епоха, свързан с характеристиката на керамичните комплекси и връзките между отделните културни региони през епохата и тяхното място в началните етапи на индоевропеизацията на Северните Балкани.

Трудът е самостоятелна разработка на дисертанта и се състои от три части: Част I – Текст (Увод, 9 глави и Заключение, общо 318 страници текст и 15 страници списък на използваната литература); Част II – Приложения (фигури, карти, табла и графики, общо 240 страници) и Част III – Каталог на обработените 1528 керамични съдове и фрагменти (общо 655 страници). Обемът на рецензираната работа – 1228 страници, надминава в пъти изискуемия такъв за дисертационен труд, което само подчертава обема на археологическите извори, използвани за разрешаване на поставените в работата цели и огромния труд, положен от дисертанта в процеса на тяхното изпълнение.

В **Увода** (с. 2-10) са представени географският район и хронологическите рамки на изследването. В зависимост от тяхната съвременна локализация, анализирани археологическите обекти са формално разделени на потънали (5 селища), крайбрежни и сухоземни селища (общо 5) и некрополи (1). Посочена е и основната цел на изследването, а именно да се направи характеристика и „...*да се установи спецификата на керамичното производство в южночерноморския регион и да се изгради надеждна база за сравнителен анализ с други територии на Балканите и Западното Черноморие*“ (с. 3).

Глава I - Изворова база. Методи, използвани в изследването (с. 11 - 15) представя накратко подхода, възприет от дисертанта при обработка и анализ на керамичните масиви. Приложен е утвърденият алгоритъм при изследване на този вид археологически извори – функционално определяне на съда; технологичен анализ; формално-типологически характеристики. При обработката на отделните комплекси е използван статистически и сравнителен анализ. Като цяло, приложените методи на изследване следват както теоретичните постановки (напр. Shepard 1956), така и вече съществуващи разработки върху керамиката от бронзовата епоха в Тракия (напр. Лещаков 1988) и са напълно приемливи за осъществяване на поставените в работата цели.

Глави II – VII (с. 16 - 170) са „материалната“ основа на дисертационния труд. В тях са представени археологическите обекти, материали от които са анализирани в дисертацията, като е направен подробен историографски преглед на проучванията на всеки един от тях и е предложена класификация и типология на достъпния керамичен материал. Историографският преглед за всеки един от анализиранияте обекти е изчерпателен, с подробно описание на всички проучени структури и материали. Той показва много доброто познаване от страна на дисертанта на проблемите, свързани с проучванията и, най-вече, на информационната стойност на материалите от тях. Керамичният комплекс е анализиран в последователност: суровини (където има достъпна информация); технология; класификация и типология на форми и украса и корелация между тях. Предложената функция (паници, купи, кани, аскоси, чаши, амфори, гърнета и т.н. „редки форми“ – сосиери, чайници, контейнери, похлупаци, черпаци, миниатюрни съдове, подници, цедки, лопатки, фунии и типология на керамичните форми и украса са добре изработени, като следват стриктно разработени алгоритми, които всъщност са представени в следващата глава VIII. Анализиранияте обекти са подредени в низходящ ред, като керамичните комплекси от първите три – Китен, Созопол и Ропотамо, представляват и основата на дисертационния труд.

Следва да се отбележи, че подобен изчерпателен анализ се прави за първи път в историографията и е един от безспорните приноси на дисертацията. Отбелязвам и прилагането на интердисциплинарния подход при изследването на някои комплекси (например Китен), при които чрез петрографски и геохимични анализи е доказан местният произход на суровината и съществуването на затворен производствен цикъл.

Първата част на **Глава VIII - Характеристика на керамичния комплекс** (с. 171 - 222) е посветена на класификацията и типологията на керамиката от изследваните обекти. Обработените цели съдове и керамични фрагменти са

обединени в 5 технологични групи. По отношение на предполагаемата функция на съда керамичният комплекс е разделен на две групи: основна група съдове - *паници, купи, кани, аскоси, чаши, амфори и гърнета*, и рядко срещани съдове - *сосиери, „чайници“, контейнери, похлупаци, черпаци, миниатюрни съдове, подници, цедки, лопатки и фунии*.

Основа за изграждането на типологическите редове е формата на съда или части от него, отнесена към геометрични форми като конус и сфера. Подтиповете и вариантите са определени спрямо оформянето на устието и неговия ръб, наличието и мястото на окачване на дръжките, оформянето на дъното и др. По отношение на украсата са изведени алгоритми за нейното систематизиране и представяне. Като цяло, типологията на керамиката е много добре представена, като следва зададените от автора алгоритми. Подобна картина на керамичния репертоар от РБЕ в региона се представя за първи път в българската историография и определено е един от най-важните приноси на дисертацията. При публикуването ѝ бих препоръчал тази част да бъде поставена преди глави II – VII, което би направило изложението логически по-издържано и би спестило повтарянето на характеристиките на отделните типове, подтипове и варианти при описанието на керамичните комплекси от отделните обекти в глави II - VII. Втората част на тази глава, представяща сравнителен анализ на керамичните комплекси по обекти, би намерила място след глави II - VII.

Глава IX - Сравнителен анализ със съседните региони (с. 223 - 311) е посветена на *„диахронен сравнителен анализ на керамиката“* от българските земи с регионите на северното българско Черноморие и Добруджа; на Долния Дунав; Горнотракийската низина и източна Тракия.

По отношение на северното българско Черноморие най-голямо внимание, логично, е обърнато на керамиката от селищата от Варненските езера. Сравнителният анализ на комплексите от Езерово, Страшимирово, Арсенала и др., както и с единични находки от черноморския регион с тези от южното

Черноморие дава възможност на дисертанта да заключи че керамичният комплекс показва „...отчетливи прилики с този от южното българско Черноморие“, който могат да интерпретират като „...белег за съществуването на обща културна традиция, развивала се по протежение на българското Черноморие през РБЕ“ (с. 251). Териториалният обхват на тази общност е разширен на север, с крайдунавските райони на Северна Добруджа. Макар и очакван, предвид убедителното му доказване този извод е един от приносите на дисертационния труд.

Сравнителният анализ с керамичните комплекси на културите от северозападния черноморски регион е изчерпателен, като дисертантът аргументирано показва, че този на култура „...Чернавода II – Фолтещи II демонстрира значителни сходства със сравняваните керамичните колекции“ (с. 259), най-вече с тези от Ропотамо и Созопол. Заслужават внимание и изводите относно връзките на некропола при Зимничя и неговото свързване със западни културни елементи и традиции от ранната бронзова епоха.

Съпоставката на обработения керамичен материал с добре стратиграфичаните материали от Горнотракийската низина - с. м. Езеро, с. м. Нова Загора, с. м. Дядово, с. м. Караново, с. м. Веселиново, с. м. Св. Кирилово, с. м. Гълъбово, Михалич, Асара (Констанция), некропола до Берекетската селищна могила, могилените некрополи при с. Голяма Детелин, с. Медникарово и Искрица, както и с обекти от района на Карнобат, убедително показва, че паралели между двата дискутирани региона съществуват през всички етапи на РБЕ.

Въз основа на тези паралели и чрез използването на наличните радиокарбонни дати е предложена и относителна датировка на обектите от южното Черноморие в рамките на ранната бронзова епоха, като най-ранните – Созопол и Ропотамо, се датират в периода 3300 – 3100 г. пр.Хр., което е още един приносен момент в предложената работа.

Анализът на керамичния материал от обекти в Източна Тракия, особено от Канлъгечит, дава възможност на дисертанта да покаже (при наличието на силни анатолийски влияния там) „значителни прилики“ с този от българското Черноморие и най-вече с Китен и Созопол.

Изложеното в тази глава показва много доброто познаване на керамичните комплекси от Югоизточна Румъния, Горнотракийската низина и Източна Тракия. Сравнителният анализ на керамичните комплекси позволява на дисертанта да вложи ново съдържание на предложената преди 40 години идея на Петре Роман за съществуването през ранната ронзова епоха на „Северозападно-понтийски културен кръг“ с център селищата от Варненските езера. Представените в дисертацията анализи позволяват неговите граници да се разширят на юг, както и да се прецизират тези в западна посока, като убедително е защитена идеята за съществуването на „**Западнопонтийски културен кръг**“, което е, според мен, основния принос на дисертационния труд.

В **заключението** (с. 312 - 318) изводите от анализа в глави II – IX са представени в обобщен вид.

Без да повтарям посочените по-горе приноси бих искал да отбележа:

- Темата е дисертабилна, такъв род изследване се прави за първи път в българската археология;
- Изследването върви логически, въз основа на изработени от дисертанта алгоритми както за класификация и типология, така и за анализ на отделните форми.
- Анализираните керамични комплекси дават възможност да се предложи относителна и абсолютна датировка на селищата от ранната бронзова епоха по южното Черноморие;
- Убедително е защитена идеята за съществуването на „**Западнопонтийски културен кръг**“ през ранната бронзова епоха;

- Използваната литература е изчерпателна, каталогът и илюстративната част са представени на високо научно ниво;
- По темата на дисертацията са публикувани 3 самостоятелни труда.

С оглед на посочените приноси на дисертацията **гласувам ЗА присъждането на Христина Наскова Василева на образователната и научна степен доктор.**

14.01.2026

София

С уважение:

/доц. д-р Стефан Александров/